

Романюк Богдан Васильович –
Керівник Міжвідомчого НДЦ з проблем
боротьби з організованою злочинністю при
РНБО України, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, заслужений
юрист України

Застосування системного методу пізнання при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями

У статті розглянуто питання застосування слідчим системного методу пізнання як одного із важливих шляхів підвищення ефективності його діяльності в розслідуванні кримінальних справ про злочини, що вчинюють організовані злочинні об'єднання.

Організована злочинність містить у собі загрози національній безпеці України, тому у процесі великих змін, що відбулися у нашій державі на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, повстають складні й масштабні завдання з удосконалення діяльності слідчого апарату у розкритті та розслідуванні злочинів з метою суворого забезпечення законності й результативності в його діяльності.

Сьогодні, серед інших, постають два основні завдання – структурно-управлінське реформування досудового слідства та удосконалення розслідування злочинів шляхом побудови його на наукових засадах процесу об'єктивного сприйняття кожної злочинної події, що нині, на жаль, не освідомлюється належним чином як у сфері державного управління, так і науки. Комплексно останнє взагалі не досліджувалося.

Для протидії організованій злочинності, яка набуває все більшого рівня латентності, поширення та професіоналізму, вимагаються найбільш кваліфіковані підходи до викриття й розслідування її злочинів, що потребує не лише високої професійної майстерності слідчого, але й науково обґрунтованих форм його діяльності. Під час пошуку шляхів перебудови досудового слідства не можна обмежуватися лише питаннями удосконалення процесуальної форми слідчої діяльності, структурної організації побудови слідчих органів, їх відомчої підпорядкованості чи бюрократично-технократичною лінією, яка пов'язується з недостатнім матеріально-технічним, фінансовим забезпеченням, недоліками організації діяльності, як це наявне сьогодні у вітчизняній практиці.

Результативність й ефективність діяльності слідчих, що розслідують кримінальні справи про злочини, вчинювані організованими злочинними об'єднаннями, нині значно залежить від вироблення спеціальної методики розслідування даної категорії злочинів, кадрового відбору й фахового навчання слідчих. Надзвичайні або особливі слідчі структури, які сьогодні прожектуються, не дадуть задекларованих сподівань. Як би ми не переставляли місцями нинішній особовий склад слідчих апаратів держави, бажаних результатів досягнуто не буде, адже від цього не зміниться ні якісна характеристика, ні технологія їх діяльності, а знайти одразу інших підготовлених слідчих в Україні для новостворених структур не можливо. Робота слідчого у кожній справі, а тим більше про злочини, вчинені організованими угрупованнями, свого роду дуель, в якій, на відміну від іншої сторони, слідчий часто не має навіть “секунданта” і залишається сам на сам у жорсткому протистоянні. Для виходу з неї переможцем слідчий має перевершити

“супротивника” за рахунок не тільки професійних знань та навичок. Він має володіти необхідними науковими методами пізнання, природними розумовими та психологічними якостями.

Проведення реформаторських заходів та їх успішність залежить від побудови наукового обґрунтування самої природи слідчого сприйняття злочинних фактів суспільної дійсності. З іншої сторони, злочин є складною соціальною подією суспільного життя і вимагає при його пізнанні суворих наукових підходів, вироблення відповідних принципів, шляхів та положень побудови й обґрунтування системи достовірних знань про неї. А це не є можливим без підвищення ролі й ваги методології дослідження, яка є своєрідною теоретичною основою визначення конкретних практичних методів. В. Казимирчук відзначав: “Продуманий підхід до вивчення правових явищ і фактів на основі перевірених принципів і прийомів мислення та дослідження не тільки сприяє їх успішній систематизації й аналізу, але забезпечує також досягнення наукової істини. Володіння розробленим методом дослідження дає перевагу перед тими, хто керується лише “здоровим глуздом” [1].

Саме на цих постулатах має зосереджуватися робота з перебудови слідчого апарату, що підтверджується й багатолітньою вітчизняною історією перманентних, вольових простих “переставлянь” слідчих із одного відомства до іншого, які не призводили до кардинальних зрушень в їх діяльності. Створення спеціальних органів розслідування, як дехто у нас пропонує не безнадійно їх очолити, реалізують лише країни з нерозвиненими демократіями або з деспотичними формами правління.

На сьогодні методологія слідчого пізнання поступила найбільш виразно тому, що в процесі розвитку суспільної свідомості, технічного прогресу триває безперервне удосконалення вчинення злочинних дій, і сам злочин стає все більш складною системою. З іншої сторони, – у процесі розслідування мають максимально дотримуватися конституційні права громадян і зводиться до мінімуму заходи процесуального примусу на стадії досудового розслідування. Отже, методологія слідчого пізнання є чи не єдиним шляхом якісного розвитку у сутнісній системі слідчого пізнання.

Метод характеризують науково обґрунтовані теоретичні знання про принципи, підходи, шляхи та положення побудови й обґрунтування системи нових знань про пізнаване. Конкретний метод є науковою теорією, яка будується на певних теоретичних основах та, як зазначив Г. Назаренко, вибудовує певні підходи, які намічають ракурс дослідження і тим самим визначають необхідність використання відповідного методу [2]. Метод є цілісною науковою теорією теоретичного інструментарію зі своїми положеннями, що відповідає повністю наведеному визначенню і, яка за словами В. Зеленецького, має дійсно статистичний зміст [3].

Реалізація методу потребує здійснення конкретних теоретичних і практичних прийомів та відповідних засобів на основі положень, що впливають із певних загальних правил методу пізнання. Тобто, він вимагає певної методики його застосування. Загалом прийоми та засоби означають спосіб здійснення чи досягнення чогось. Це дає підстави говорити про методику як спосіб чи систему способів дій за правилами відповідного методу.

Удосконалення будь-якої сфери людської діяльності, а тим більше такої складної і відповідальної як в державному плані, так і в людському сенсі, як досудове слідство, неможливо без глибокого наукового вивчення його сутності і шляхів, способів та прийомів, що використовуються відповідними суб’єктами цієї сфери у процесі їх професійної пізнавальної діяльності.

Незважаючи на деяку специфіку кримінально-процесуального пізнання, яке у певних випадках регулюється нормами права тощо, воно є звичайним науково-практичним пізнанням, а тому значною мірою базується на загальних наукових положеннях методології пізнання. Це вірний шлях, адже наукове пізнання вимагає й наукових методів кримінально-процесуального дослідження цих складних

соціальних подій, спеціальних наукових знань у пізнанні обставин події злочину, доказової інформації про неї, а також вироблення та використання науково обґрунтованих методик застосування науково-технічних засобів дослідження, що в результаті є запорукою ефективної діяльності апарату розслідування і досягнення істинного знання про подію злочину і обставини, що підлягають доказуванню. Вивчення, аналіз, удосконалення і пристосування загальнонаукових методів пізнання до процесу слідчого пізнання та їх систематизація і застосування мають бути предметом дослідження окремої методології слідчого пізнання, що безпосередньо і тісно пов'язується з науково-практичною діяльністю реалізації методів – методикою. А що стосується ряду практичних прийомів у діяльності слідчого, то їй не зовсім правильно виводити як суто практичне пізнання. Наука – це не тільки розумова діяльність і готові знання. Вона містить в собі "... матеріальну, предметно-знаряддеву діяльність у вигляді всяких експериментів і практичних досліджень..." [4]. Окрім цього, значне місце в науці посідають прикладні дослідження, що безпосередньо вирішують конкретні потреби практики. На прикладний характер юридичної науки вказують Ю. Баскін та Д. Фельдман [5].

Пізнання злочину слідчим – надзвичайно складний і багатолінійний процес з набуття знань про цю подію та встановлення істини, а тому й практично всі прийоми та механізми цього виду соціального пізнання не можливо охопити правовими нормами як стандартними правилами поведінки суб'єкта розслідування. Цьому не сприяє і творча основа, що міститься у такій діяльності. Законодавець визначає лише правила та форми практичної діяльності суб'єктів, що ведуть процес, які базуються на демократичних принципах кримінального судочинства і мають на меті гарантування у процесі розслідування та розгляду справ непорушності прав та інтересів учасників процесу, їх честі і гідності, а також науково та методологічно правильне проведення процесуальних дій зі збору доказів тощо та прийняття рішень у справі. Окрім цього, якщо суб'єкт кримінально-процесуального пізнання на стадії досудового слідства чітко визначений законодавцем, то об'єкт пізнання, не дивлячись на його системність, окреслений у загальному тільки як подія – злочин.

Тому ми стверджуємо, що пізнання у кримінальному процесі, як і будь-який інший вид наукового пізнання, ґрунтується здебільшого на загальних засадах теорії пізнання, про що вже йшлося, та відбувається за певною системою відповідних методів, які складають його методологію.

Що стосується системного методу як одного із найважливіших у пізнанні, то Р. Декарт свого часу писав, що одним із правил у застосуванні методу пізнання є якомога максимальне охоплювати при вивченні кількості явищ [6], отже йдеться про системне вивчення об'єкту пізнання. Системний метод дослідження будується на тому, що будь-яке цілісне утворення складається із системи елементів.

Ряд науковців елементами вважають будь-які явища, процеси, які утворюють дане явище, даний процес, а також будь-які властивості, що утворюють у своїй сукупності нові властивості, а також будь-які відношення, які утворюють у своїй сукупності дещо нові відносини [7]. Але, як вірно зазначили Ю. Баскін та Д. Фельдман, у цьому визначенні відсутнє поняття предмету (речі), тому правильним є включення до структуризованих об'єктів: а) речей (предметів), б) явищ і процесів, в) властивостей і г) відносин [8].

У свою чергу, для виконання своїх функцій елементи у своєму взаємозв'язку та розташуванню вибудовують відповідну структуру. Але елементи структури – це не хаотичне нагромадження якихось одиниць, а структуризована сітка припасованих елементів, які знаходяться у щільному причинному взаємозв'язку за певними принципами та законами діалектики, що утворюють систему взаємовідносин (зв'язків) елементів будь-якого об'єкту навколишнього середовища. За формою вона є цілісним утворенням з певними властивостями і ознаками, які за певною закономірністю впливають із характерних ознак її елементів, які також складаються

і складають відповідні системи нижчого рівня зв'язків. В. Тюхтін визначає систему як множинність зв'язаних між собою компонентів тої чи іншої природи, яка упорядкована за відношеннями, яким притаманні певні властивості. Ця множинність характеризується єдністю, яка виражається в інтегральних властивостях і функціях множинності [9]. О. Маноха пише, що система характеризується діалектичною взаємозалежністю загального і частини, коли кожний елемент залежить від свого місця і своїх функцій у цілісній системі [10].

У свою чергу, будь-яке ціле входить ще до іншої системи взаємозв'язків вищого цілого. Тому структури як певне ціле є лише частиною більш ширших структурних систем, до яких вони входять як відповідні елементи (підсистеми).

Таким чином, система – це сукупність елементів структури з їх ознаками та властивостями, що об'єднані між собою, відповідними зв'язками, за певною їх спорідненістю та призначенням для утворення цілісного системного функціонального утворення.

Органічна система виступає як комплекс взаємопов'язаних елементів, які створюють якісно нове явище. При цьому самі компоненти такої системи набувають нових ознак, які характеризують їх як складових частин конкретної органічної системи [11].

З наведеного випливає три основні важливі висновки для практичного застосування розглядуваного методу пізнання. По-перше, системний метод є об'єктивним дослідницьким інструментом, оскільки вибудовується на теорії універсальної єдності світу в його космічній, біологічній та соціальній складових, що виникають, розвиваються як всеосяжна система за відповідними єдиними законами взаємозв'язку, причин та наслідків. По-друге, – системні підходи у процесі пізнання дозволяють розглядати об'єкт вивчення через призму його генезису, що дозволяє розглядати досліджуване не тільки в період вивчення, а й об'єктивізувати його у минулому та майбутньому.

Під таким кутом зору важливо розглядати злочинну подію, що досліджується у процесі досудового розслідування. Без такого сприйняття помилки є неминучими, адже слідчий, як уже говорилося, не є свідком розвитку і кульмінаційної розв'язки події злочину тощо. По-третє, – оскільки у процесі розвитку будь-якої системи відбуваються лише відозміни деяких властивостей певних елементів і вони зберігають свою сутнісну основу, то накопичення знань про них, а також про причинно-наслідкові закономірності дозволяє досліднику використовувати їх у процесі системного аналізу як один із способів в структурі пізнання об'єкту вивчення.

Використовуючи цей механізм дії органічної системи, в науці широкого розповсюдження набуває метод системного підходу до вивчення різних предметів та явищ. **Це спосіб теоретичного уявлення та відтворення певних об'єктів як структури елементів.** За допомогою системного методу вивчається структура об'єкту пізнання, місце елементів у ній, їх взаємодія, генезис системи та її зв'язки з іншими системами. Значення системного методу пізнання проявляється в розумінні цілісності системи, виявленні та описанні розмаїття відносин системи із зовнішнім середовищем, найсуттєвіших причинно-наслідкових, співіснування, субординаційних та інших зв'язках між цілим та його елементами, а також останніх між собою, визначенні місця і ролі кожного елемента системи у загальній структурі системи вищого ступеня. Як відзначив В. Ладиченко, системний підхід орієнтує дослідника на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх до єдиної картини [12].

Цей метод знаходить широке застосування не тільки при вивченні предметів матеріального світу, він є методологічною основою соціального пізнання. Злочин як

соціальне явище також є складною системою різноякісних елементів, їх зв'язків, взаємодії та походження.

Як свідчить практика розслідування, нині у багатьох кримінальних справах не вдається встановити всієї розгалуженої системи злочинних діянь організованих об'єднань та виявити їх керівне ядро та корумповані зв'язки у вищих ешелонах влади.

Однією із причин такого стану є незастосування або неналежне застосування при виявленні і розслідуванні кримінальної справи системного методу пізнання події злочину за вищезазначеними правилами.

Не приділяється цьому належна увага ще на стадії оперативної розробки злочинних угруповань. Одним із упущень на даній стадії є відсутність масштабного кримінологічного, економічного, фінансового та господарського аналізу стану відповідних галузей економіки, які стали об'єктами, залученими до процесу злочинної діяльності. Не аналізується належним чином й попередня робота керівних органів господарських об'єктів, а також контролюючих та правоохоронних органів щодо їх перевірок, видачі дозволів і т. ін.

На доказ діяльності організованих злочинних об'єднань в певному районі або більших масштабах може виступати інформація про зростання кількості корисливих злочинів, їх однотипного характеру, занепад економічних, фінансових показників або незначне їх зростання в економічно перспективних галузях, підприємствах, організаціях на тлі появи значних інвестиційних проектів, приватизаційних процесів в окремих галузях діяльності, кількості вимагань, кримінальних "розборок", придбання певними особами майна для особистого користування (авто, особняки і т. ін.). Дати слідству певну інформацію можуть також матеріали цілого ряду закритих оперативно-розшукових, кримінальних справ, а також матеріали, на основі яких відмовлено у порушенні кримінальних справ, якщо вони стосуються одних і тих осіб, підприємницьких структур чи навіть деяких конкретних галузей економіки, фінансів.

За таких обставин слідчий має сам на стадії досудового слідства детально спланувати й організувати, разом з оперативними підрозділами і відповідними спеціалістами, проведення системної роботи.

Але у переважній більшості кримінальних справ на стадії досудового слідства також це не виконується, що є основним недоліком в розслідуванні злочинної діяльності організованих злочинних об'єднань. Наведене пояснити лише недосконалими оперативними розробками злочинних організованих об'єднань спецпідрозділами чи іншими оперативними службами органів дізнання не представляється вірним і коректним. Значною мірою це пов'язане з недосконалою майстерністю самих слідчих та відсутність системного мислення. Тому першочергово необхідно володіти здатністю до широкого аналітичного мислення, створення (конструювання) масштабних образів всього механізму злочинної діяльності організованого угруповання з усіма його складовими на основі будь-якої первинної розрізненої інформації.

Розслідування даних видів злочинів є найскладнішим кримінально-процесуальним пізнанням на стадії досудового слідства, а тому первинно потребує від слідчого великого економічного, фінансового, господарського та кримінологічного аналізу стану відповідних галузей економіки, соціальної сфери, які стали об'єктами, залученими до процесу злочинної діяльності організованого угруповання. Відтак, вся отримана в результаті масштабного аналізу інформація вимагає від слідчого надзвичайних природних розумових здібностей для ретроспективного створення уявних образів і моделювання всього механізму подій минулого. Не обходиться тут і без використання інтуїтивних здібностей.

Лише у разі використання системного методу пізнання слідчий може разом з органами дізнання уже на першій стадії досудового слідства детально і комплексно

(системно) спланувати проведення методично і тактично правильних слідчих дій та оперативних заходів (комбінацій тощо), що вкрай важливо у справах даної категорії для запобігання протидії корумпованими посадовими особами, керівництвом злочинного угруповання розслідування, виведенню їх зі сфери слідчого впливу та отримання доказової інформації про “ешелонність”, структуру, керівництво угруповання, зв’язки прикриття організованого об’єднання.

Але у даному разі маємо деякі проблеми законодавчого неврегулювання питання ознайомлення слідчого з матеріалами оперативно-розшукової справи, про що ми уже писали [13]. Для системного аналізу у справі слідчий повинен володіти й всією інформацією за результатами оперативно-розшукової діяльності, а не тільки тим, що викладено в меморандумах чи довідках органів дізнання.

Оскільки стрижнем системного методу є природний стан зв’язків елементів системи, а також між системами різних рівнів, тому дещо детальніше зупинимося на цьому питанні.

Семантика поняття “зв’язок” містить у собі різноманітні відносини у системних утвореннях дійсності. Воно є об’єктивно існуючим станом у системі структури предметів і явищ, а також у відносинах причинної обумовленості або співіснування між самими предметами та явищами як системи вищого рівня. Всі ці зв’язки – є взаємообумовленим станом існування навколишнього світу. Причинність служить зв’язуючим матеріалом будови матеріального світу і духовної діяльності людини, що спонукає відповідні системи до самоорганізації. Для них характерні загальні зв’язки, так і зв’язки з великою кількістю індивідуальних ознак й властивостей.

Якщо розглядати сутність самої причинності, то вона означає такий взаємозв’язок, коли одні явища як елементи за необхідних умов слугують тим явищем – причиною, що породжують інше явище – наслідки. У свою чергу, розвиток останніх дає природний поштовх до виникнення нових причин подальшого руху та відозмін системних утворень. Це є загальні закономірності руху й розвитку будь-якого суцього. Під функціями ми розуміємо закономірні процеси, які відбуваються у розвитку ознак і властивостей елементів причини і які дозволяють її зберігати певну ідентичність та проявлятися в наслідках як нового системного утворення, що значною мірою відображає системні явища причинної цілісності. Звідси випливає, що основна ідея системно-функціонального аналізу розкривається в його об’єктивності, що має означати правдивість висновків, які є незалежними від особистого тлумачення чи інтерпретації суб’єктів пізнання, що кореняться в тих факторах, які здатні зберегти основу і створити умови функціонування певної системи. Мова йде, з однієї сторони, лише про певний рівень статичності системи і повторюваності стану, відповідних ознак та властивостей її структури, а не про повну відмову від діалектичного розвитку, що означало би скочуванню до метафізичного абсурду у пізнанні. З іншої, – про відмову від признання повної зміни системи та її характеристик при переході в інше системне явище.

Причинність має такі сталі природні ознаки, як об’єктивність, загальність і необхідність. Під дією процесів, що пов’язані з причинно-наслідковими зв’язками відбуваються зміни структурних систем у певному часі та відведеному їм просторі. Умови простору формують причини, які визрівають у часі і за відповідними законами діалектичного розвитку породжують певні закономірні наслідки. У свою чергу, наслідки впливають і на формування причин послідовних наслідків, або, як ще відзначається, “...наслідок може стати причиною іншого наслідку” [14].

Варто зауважити, що умови є об’єктивною реальністю, які є автономними, незалежними від причин, адже однакові причини у різних умовах і за різні проміжки часу породжують не однакові наслідки.

Таке розуміння приводить до деяких висновків. Це, у першу чергу, стосується бачення цієї злочинної події з точки зору її місця у системі суспільства і його

розвитку, лише як частини цілої системи суспільства і держави взагалі. Воно стосується пізнавальних дій суб'єкта розслідування, які мають бути спрямовані на ув'язку цієї події з об'єктивними умовами її виникнення та розвитку. Це встановлення за допомогою фактичних даних певних закономірностей її появи, що має екстраполюватися на закономірності розвитку, взаємодію елементів всієї системи події, у тому числі діяння суб'єктів. Воно є одним із об'єктивних критеріїв перевірки слідчим не тільки фактів появи самої події злочину, прояв якої може бути лише за певних умов відповідною закономірністю розвитку елементів в системі цілого суспільства, а й системи діянь відповідних суб'єктів. Тільки дотримуючись комплексного підходу до вивчення злочинної події, слідчий може уникати односторонності, неповноти чи необ'єктивності, як вимагає закон (ст. 22 КПК), у розслідуванні, пізнавальних судженнях і умовисновках за його результатами.

Отже, злочинне утворення можна розділити за взаємовідносинами системи явища на: взаємозв'язки елементів в середині системи і її співвідношення з іншими системами, а також за діяннями суб'єктів також на два види суспільних відносин: об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних, зовнішніх причинно-наслідкових зв'язків належать умови, що сприяли учиненню злочинного діяння. Об'єктивні умови – це навколишній світ, що оточує людину, в якому вона живе, навчається, працює тощо. Це та суспільно-економічна, правова, організаційна, до якої ми найперше відносимо раціональність побудови та ефективність роботи правоохоронних органів і судів, і навіть політична обстановка в державі, що складається, у першу чергу, під впливом економічних, а також соціальних, релігійних, культурних, політичних чинників, природних умов існування, так зване соціальне макросередовище, що створює відповідне мікросередовище – безпосереднє оточення особи, де вона народилася, існує і розвивається і під впливом чого виникають відповідні потреби, що мають знаходити своє задоволення. Такі особистісні потреби за певних обставин формують умови появи і розвитку несприятливих системних явищ для задоволення індивідуальних людських потреб, що, у свою чергу, за принципом причинних зв'язків породжує безпосередньо злочинне явище як систему вищого взаємозв'язку.

Злочинна подія – системне об'єктивно-суб'єктивне утворення. Воно значною мірою пов'язане з актом свідомої дії певного індивіда, що намагається таким чином задовольнити якусь свою потребу. Тому системний аналіз і тут допомагає слідчому чітко усвідомити суть діяльності певного індивіда при розкритті і розслідуванні його злочинної (девіантної) поведінки в середовищі організованого угруповання. Девіантна поведінка не відповідає ustalеним нормам, що виробляє суспільство і держава. К. Платонов, розглядаючи норму поведінки з психологічної точки зору пише про неї, про "... явище групової свідомості у вигляді уявлень і найбільш особистісних суджень членів групи про вимоги до поведінки (у зазначеному значенні цього слова) з урахуванням їх соціальних ролей, які створюють оптимальні умови буття, з якими ці норми взаємодіють і, відображаючи, формують його" [15].

Але для правильного вивчення девіантної поведінки особи також не можна обійтися без застосування методу системного методу пізнання. Тому варто звернути увагу на структуру діяльності особи й щодо моральних норм, як іншої половини соціальних норм, яку виводить у своїх дослідженнях К. Платонов. Зокрема, він розглядає окремо аморальне відхилення поведінки і аморальну поведінку особи. Перше, за його словами, виражається в діях і діяльності, результати яких об'єктивно протирічать моральним нормам незалежно від оцінки особистістю, що їх учиняє. Друге відхилення є аморальним у поведінці і оцінці особою, що її учиняє. Воно може бути випадковим для особи, але свідоме. Повторне його учинення говорить про аморальність особистості й низький рівень або навіть відсутність у неї моральних здібностей. Моральні здібності, пише даний автор – це властивості особи, які визначають невідхилюваність поведінки за умов знання відповідних норм. Що стосується правових здібностей, то вони, на його думку, повністю набуваються в

процесі особистого досвіду і особа завжди відповідальна за їх відсутність. Далі він робить висновок про те, що протиправна поведінка тісно пов'язана з моральними здібностями особи, відтак, вводячи спеціально два поняття – моральних і правоправних здібностей, приходять до формулювання двох важливих понять: особа злочинця і злочинна особистість. Особу злочинця він розглядає як людину, що вчинила дії, які у даному суспільстві оцінені законом як злочинні. Але не кожний злочинець є злочинною особистістю. Злочинна особистість – це особа з низьким моральним рівнем, стійкими асоціальними установками, а звідси, з вираженим нахилом до рецидивів злочинів [15, с. 95–99]. Враховуючи сказане, він навіть провів відповідну типологію осіб, які скоюють правопорушення [15, с. 100–103]. Цій роботі значну увагу приділив відомий вітчизняний кримінолог А. Закалюк [16]. Таке системне бачення теорії особистості є значним кроком до вивчення особи злочинця при кримінально-процесуальному пізнанні на стадії досудового слідства.

Структура системи особистості, як відзначається психологією, є цілісною об'єктивною реальністю, що включає у себе всі і неpsychічні складові особистості. Ці складові структури з певними психологічними процесами, які за відповідними логічними і функціональними зв'язками й формують її. Наприклад, К. Платонов, застосовуючи системний підхід до вивчення людини, взятої в якості системної цілісності, виводить її властивості. Він поділяє їх на загальні (родові), особливі (типові) і одиничні (індивідуальні). Користуючись цим методом, він та інші психологи формують відповідно й структуру свідомості [17]. Наявність у слідчого основних знань з цього питання є важливим для системного вивчення особи злочинця і розуміння результатів його діяльності з метою прийняття правильних процесуальних рішень у справі.

Наприклад, необхідно враховувати, що організоване злочинне об'єднання часто має дуже розгалужену схему в різних регіонах держави, діяльність членів угруповання відрізняється високим ступенем конспірації, багато осіб та об'єктів, які беруть участь у вчиненні злочинів, контролюються зашифровано під різними іменами та формами належності, що вимагає відповідного планування дій з їх розкриття та виявлення. Тому системне вивчення особистості членів угруповання дозволяє слідчі та оперативно-розшукові заходи спрямовувати на виявлення серед керівного складу угруповання найбільш “слабких” осіб і відповідних даних про їх психологічні особливості, злочинну діяльність, компроментуючі матеріали іншого характеру, яких можна схилити до дачі правдивих показань щодо членів “верхівки” злочинного об'єднання та їх протиправних дій. З цією метою необхідно в інтересах слідства використати інформацію про злочинне об'єднання від членів іншого клану, який ворогував з цим організованим угрупованням, що часто є характерним для організованих об'єднань.

Але особистість має певну біологічну форму, яка за ієрархічною будовою з психікою складають вищу цілісну системну будову – людину. Тому не можна ігнорувати і таких явищ, як стан здоров'я людини, її фізичний розвиток, характеристику нервової системи, рівень інтелекту, природні здібності й набуті навички практичної діяльності і т. ін. Така цілісність ніколи не визначається лише її складовими, як і кожна частина ніколи не існує окремо. Вона за станом причинно-наслідкового зв'язку формується і розвивається разом як цілісність.

Саме системний аналіз дозволяє слідчому правильно орієнтуватися у тих чинниках, які і складають системну будову явища – злочину, який знаходиться у прямому причинно-наслідковому зв'язку з суб'єктивними та об'єктивними факторами – окремими явищами, що його породили і забезпечили розвиток. Тільки такий системний аналіз причинно-наслідкової поведінки, її мотивації дозволяє чітко пізнати механізм індивідуальної поведінки суб'єкта злочину. Він має не тільки велике значення для проведення профілактичної діяльності, на чому найбільш акцентують свою увагу кримінологи та представники інших напрямків діяльності.

Діяльність слідчого служить справі об'єктивності слідства, встановлення істини, а також виховання самого індивіда через справедливе і об'єктивне призначення покарання.

Значення системного методу криється й у тому, що він через систему взаємозв'язків вимагає у процесі пізнання розглядати будь-яке явище від генези до функціонування і далі до процесу розвитку та змін. Виявлення всіх цих процесів у виникненні та розвитку системного об'єкту пізнання дозволяє в єдності об'єктивно оцінити і систематизувати нові знання про його сутність, що є дуже важливим у процесі розслідування злочинів, які скоюються організованими злочинними об'єднаннями і є системними структуризованими діяннями, що складаються з елементів, об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

Список використаних джерел

1. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 3.
2. Назаренко Г. Методология правопознания // Уголовное право. – 2002. – № 4. – С. 94.
3. Зеленецкий В.С. Соотношение методологии, методов, методик и технических приемов познания в советском уголовном процессе // Проблемы соц. законности: Респуб. межвед. науч. сб. – Х.: Выща шк., 1989. – Вып. 24. – С. 77.
4. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высш. шк., 1978. – С. 22.
5. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. Международное право: проблемы методологии. – М.: Международ. отношения, 1971. – С. 7–8.
6. Декарт Р. Сочинения. В 2-х томах: Пер. с лат. и франц. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 262.
7. Свидерский В.И. О диалектике элементов и структуры. – М., 1962. – С. 13.
8. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. Международное право: проблемы методологии. – М.: Международ. отношения, 1971. – С. 62.
9. Тюхтин В.С. Отражение, системы, кибернетика. – М.: Наука, 1972. – С. 21.
10. Маноха О.С. Методологічна функція кримінології. – К.: НАВСУ, 1998. – С. 9.
11. Сырых В.М. Метод правовой науки (основные элементы, структура). – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 124.
12. Ладиченко В.В. Гуманістична парадигма системного підходу до організації державної влади // Держава і право. – 2005. – Вип. 29. – С. 7.
13. Романюк Б.В. Розслідування кримінальних справ про злочини, що вчинюються організованими злочинними об'єднаннями // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2004. – № 10. – С. 11.
14. Маноха О.С. Методологічна функція кримінології. – К.: НАВСУ, 1998. – С. 108.
15. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – С. 95–103.
16. Закалюк А.П. Проблемы социальной типологии личности правонарушителя и преступника // Проблемы изучения личности правонарушителя: Сб. науч. тр. – М.: ВНИИ, 1984. – 158 с.; Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. – М.: Юрид. лит., 1986. – 192 с.; Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1. – С. 264–276 та ін.
17. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – С. 55–68, 131–144; Максименко С.Д. Генезис существования личности. – К.: Изд-во ООО “КММ”, 2006. – С. 135 – 215.

The article is dedicated to the problems of using of a system method of knowledge as one of the main ways of effectiveness increase of investigator's activity during the investigation of criminal cases on crimes committing by organized criminal groups.